

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทเรียนการพัฒนาที่สำคัญของประเทศไทยนั้น คือการพัฒนาที่เน้นมิติทางเศรษฐกิจมากเกินไป จนละเลยมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นจุดเชื่อมโยงความสัมพันธ์อันดีของคนในชาติ จนกลายเป็นต้นเหตุของการเกิดปัญหาสังคมมากมายทั้งการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม การกระจายโอกาสทางการศึกษา สาธารณสุข การประกอบอาชีพ เป็นไปอย่างไม่เท่าเทียม รวมทั้งการตกอยู่ภายใต้ความหลากหลายทางแนวคิดของการพัฒนา จนหาแก่นสารที่แท้จริงของการพัฒนาประเทศไม่ได้ ทำให้ประชาชนในประเทศที่เป็นพื้นเพของการพัฒนามีโอกาสในการพัฒนาตนเองอยู่ในระดับต่ำ และแนวทางของการพัฒนาประเทศ ก็ไม่ได้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศเท่าที่ควร ในปัจจุบันจึงมีการแสวงหาแนวคิดของการพัฒนาประเทศ ของนักวิชาการและบุคลากรทั้งจากภาครัฐและเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาของการพัฒนาที่เกิดขึ้น

ในการศึกษาวิเคราะห์ระดับคุณภาพชีวิตของประชากรครั้งนี้ จะเน้นแนวคิดที่มุ่งความสำคัญไปที่การพัฒนามนุษย์ คือการปรับปรุงและยกระดับความเป็นอยู่ของประชากร เพื่อให้ประชากรสามารถแสวงหาโอกาส และจัดการกับทรัพยากรแวดล้อมของตนให้เกิดความเหมาะสมกับตนเอง เพื่อที่ประชาชนเหล่านั้นจะได้เป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาประเทศต่อไป โดยมีสาระสำคัญที่เป็นเสมือนหัวใจในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนคือ การพึ่งพาตนเอง การรวมกลุ่มองค์กรของประชาชน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ และความเท่าเทียมกันในสังคม

ดังนั้นทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ จึงมีอยู่ 2 ประเภท ประกอบด้วย

1. แนวคิดที่ใช้ในการพัฒนาตัวชี้วัดระดับคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต, นิยามคุณภาพชีวิตจากงานวิจัยเรื่อง “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม” ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน, แนวคิดการพึ่งพาตนเอง, แนวคิดองค์กรประชาชน, แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม

2. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการกำหนดตัวแปรที่น่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย ทฤษฎีการหน้าที่, ทฤษฎีสัญลักษณ์โครงสร้าง และการกำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาจากผลงานวิจัยและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดในการสร้างตัวชี้วัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากร

การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นแนวคิดหลักที่นักพัฒนาใช้เป็นเป้าหมายในการทำงานทางด้านการพัฒนาสังคม คือการสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นและใช้ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นตามแนวคิดการพัฒนาดังกล่าว เพื่อประเมินผลของการดำเนินงานพัฒนาของตน ในการสร้างตัวชี้วัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในการศึกษาครั้งนี้จะถูกพัฒนาขึ้นมาจากแนวคิดต่างๆ ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต นิยามคุณภาพชีวิตจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม” ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แนวคิดการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) แนวคิดองค์กรประชาชน (People’s Organization) แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People’s Participation) และแนวคิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม (Equity) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิต เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ใช้เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานในการบ่งชี้ถึงสภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ และจิตใจ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ที่จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายที่กำหนด ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบุคคลและสังคม เพราะบุคคลที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีก็จะส่งผลให้เกิดความสามารถในการปรับปรุงตนเองในการดำเนินชีวิต และเป็นกลไกที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมในระดับต่อไป ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการพัฒนาประเทศโดยรวมจึงมุ่งให้ความสำคัญกับการปรับปรุงและพัฒนาประชากรให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนถึงระดับที่เหมาะสมของแต่ละสังคม เพื่อให้บุคคลสร้างความเจริญก้าวหน้าขึ้นบนพื้นฐานของคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

แม้จะเป็นการยากที่จะกำหนดนิยามของคำว่า “คุณภาพชีวิต” ให้มีความเป็นสากล แต่ก็มิใช่ให้คำนิยามไว้มากมายแตกต่างกันออกไป ทั้งในส่วนที่เป็นการมองคุณภาพชีวิตในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ หรือด้านวัฒนธรรม และที่ให้นิยามคุณภาพชีวิตไว้หลากหลาย เช่น

กุหลาบ รัตนสังฆธรรม และคณะ (2535:10) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลทางด้านร่างกาย สังคม ความคิด และจิตใจ ซึ่งรวมเอาทุกด้านของชีวิตไว้ทั้งหมด

ชินวุธ สุนทรสิมะ (2535:450) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตคือความพึงพอใจของมนุษย์โดยทั่วไปที่ได้รับการตอบสนองความต้องการของตนภายในระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ ได้แก่

1. คุณภาพชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่เศรษฐกิจ ได้แก่ ความพึงพอใจอันเกิดจากการได้รับการบำบัดความต้องการในสินค้าและบริการต่าง ๆ การมีรายได้ สามารถตอบสนองปัจจัย 4 ได้ จากรายได้ของตน

2. คุณภาพชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่สังคม คือความพึงพอใจด้านสังคม เช่น การมีอิสระเสรี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ การแสดงความคิดเห็น การถือครองทรัพย์สิน การดำรงชีพ การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

3. คุณภาพชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่จิตวิทยา คือการตอบสนองความพึงพอใจที่ไม่เท่าเทียมกัน สามารถตัดสินใจได้จากสามัญสำนึก และความรู้สึกนึกคิดของคนธรรมดา ๆ ซึ่งความพึงพอใจในระดับคุณภาพชีวิตทางจิตวิทยาไม่สามารถให้ใครมาตัดสินได้ เพียงแต่อาจจะมีความสัมพันธ์กับการวัดระดับของคุณภาพชีวิตของตนได้

4. คุณภาพชีวิตอันเกิดจากความพึงพอใจในแง่ของสภาวะแวดล้อม คืออยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดีทั้งสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม คือการได้อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่ดีงาม มีทรัพยากรธรรมชาติที่ดี และได้ใช้ประโยชน์ให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ควบคู่ไปกับการอยู่ในสังคมที่ส่งเสริมสนับสนุนกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้ทุกคนมีคุณภาพชีวิตที่ดีร่วมกัน

สมพร เทพสิทธิ์า (2535:143) ได้พูดถึงเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่า ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจำเป็นต้องพัฒนาทั้งในด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีสติมีการดำรงชีวิตในระดับที่เหมาะสมกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน คือมีสัมมาอาชีพ มีรายได้ตามสมควรแก่อัตภาพ มีปัจจัยสี่ในการครองชีพ (ด้านเศรษฐกิจ) มีการศึกษาตามสมควร มีสุขอนามัยที่ดี มีครอบครัวดี (ด้านสังคม) เป็นผู้มีความดี สามารถพึ่งตนเองได้ ทำตนให้เป็น

ประโยชน์แก่ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ (ด้านจิตใจ) นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ดี
2. มีสุขภาพอนามัยดี
3. มีความสามารถดี
4. มีความคิดดี
5. มีการกระทำดี
6. มีจิตใจดี

Unesco (1993 อ้างในอนุชาติ พวงสำลีและคณะ,2541:40) ได้นิยามคำว่าคุณภาพชีวิตไว้ในชุดฝึกอบรมทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม และระดับความพึงพอใจในความต้องการส่วนหนึ่งของมนุษย์ และได้นิยามโครงการเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตว่าเป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อช่วยให้ผู้เรียนและชุมชนได้รับความรู้ เจตคติ ค่านิยม และทักษะที่จำเป็น เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตทั้งในลักษณะของปัจเจกบุคคล และในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

องค์การสหประชาชาติ (United Nation,1995:1-4) ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์ว่าหมายถึงการผสมผสานกันระหว่างความต้องการของบุคคลและสังคม ที่ต้องอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมเดียวกัน นั่นก็คือ คุณภาพชีวิตของบุคคล จะขึ้นอยู่กับความต้องการที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลที่สภาพสังคมและวัฒนธรรมของบุคคลนั้นหล่อหลอมมา ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตจะต้องเน้นหนักในการพัฒนาสุขภาพอนามัย การศึกษา การประกอบอาชีพ การรักษาสุขภาพ แวดล้อมทางกายภาพ ชีวิตในครอบครัว และการจัดความยากจนให้หมดไปจากสังคมด้วยการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมและประชาชนเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาตนเองอย่างเท่าเทียมกัน

พิสิฐ เจริญสุข (2542:30)ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตคือ การมุ่งให้คนมีความรู้คู่คุณธรรม คิดเป็น ทำเป็น พึ่งตนเองได้ รวมทั้งสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ สร้างสรรค์สังคมที่มีความสงบสุข มีความรักความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความรอบรู้และมีความสามารถที่เป็นสากล

รัตนา อัครภูมิสุวรรณ (2542:69) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตมีลักษณะเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องสัมผัสได้ เป็นความพึงพอใจส่วนบุคคล ที่เกิดจากการได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่ต้องการ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสภาพแวดล้อมด้านเศรษฐกิจและสังคม อย่างเพียงพอให้เกิดการมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจที่ดี

Gayaza High School (2000:Online) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือการประเมินความเป็นอิสระ ในความต้องการที่ได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งประกอบด้วย การได้รับอิสระทางการเมือง การมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเต็มที่ การมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนที่ปราศจากสงคราม การมีความเป็นอิสระในการเคลื่อนไหวและสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน มีความเป็นอิสระทางวัฒนธรรมสามารถศึกษา สถาบันทางวัฒนธรรมและศาสนาให้คงอยู่ได้ และได้รับการยอมรับในความเชื่อของตนเอง มีอาหารที่เพียงพอ มีสุขภาพพลานามัยที่แข็งแรง และมีความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม

Philip M.Parker (2001:Online) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต คือ ความพอใจของบุคคลภายใต้เงื่อนไขของวัฒนธรรม และความต้องการส่วนตัวที่อยู่ภายใต้ความคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งจะได้รับการตอบสนองอย่างเต็มที่ หากบุคคลได้อยู่ในชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติและมีวัตถุประสงค์ที่สามารถสร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้กับบุคคลได้

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับ “เป้าหมาย” ในการพัฒนา ว่าเป้าหมายเหล่านั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร แต่ทั้งนี้จะละเลยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไปอย่างสิ้นเชิงไม่ได้ เพราะการผลิต การหารายได้ การออม และการลงทุน ก็มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ฉะนั้นคุณภาพชีวิตจึงควรเป็นเรื่องของทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมควบคู่กันคือ เน้นแนวทางการดำรงชีวิตอยู่ภายใต้กรอบของศีลธรรม ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นเรื่องของสังคมและวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการพัฒนาที่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจ ทั้งการพัฒนาสาธารณสุขไป การพัฒนาเศรษฐกิจ การกระจายข่าวสารข้อมูล การสาธารณสุขและการศึกษา เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน และต้องสอดคล้องกับความพอใจของบุคคลภายใต้เงื่อนไขของวัฒนธรรม และความต้องการส่วนตัวที่อยู่ภายใต้ความคิดอย่างมีเหตุผลอีกด้วย

1.2 การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น” ครั้งนี้ ได้มีการกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร เพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่จะบ่งบอกได้ถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างครบถ้วนที่สุด พบว่าสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาไว้ระหว่างปี พ.ศ.2534-2541 เริ่มจากรวมกลุ่มของนักวิชาการและนักพัฒนาจำนวนประมาณ 20 คน รวมตัวกันเป็นคณะทำงาน ให้ความสนใจศึกษาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม เพื่อสะท้อนความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนแต่ละท้องถิ่นอย่างเป็นจริง โดยได้กับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้โครงการ “การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม” โดยจัดทำโครงการออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระหว่างเดือนสิงหาคม 2540-พฤษภาคม 2541 เป็นระยะของการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาสังคมในเชิงแนวคิด โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสำรวจองค์ความรู้มาสังเคราะห์และปรับให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทยที่มีพลวัตอยู่เสมอ และเน้นการสร้างตัวชี้วัดที่แตกต่างไปจากที่หน่วยงานต่างๆ ได้เคยสร้างมาแต่เดิม ทั้งนี้ โดยยึดหลักของการสร้างตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นตัวชี้วัดที่ยึดพื้นที่และยึดชุมชนเป็นฐาน (Area-specific and Community-based Indicator) มากกว่าระดับประเทศ ซึ่งผลของการวิจัย ทำให้มีการกำหนดกรอบแนวคิดตัวชี้วัดออกเป็นมิติต่างๆ 8 ด้านดังนี้

1. ตัวชี้วัดด้านสภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม
2. ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ
3. ตัวชี้วัดด้านสุขภาพอนามัยสาธารณสุข
4. ตัวชี้วัดด้านข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้
5. ตัวชี้วัดด้านการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์
6. ตัวชี้วัดด้านวัฒนธรรมและจิตใจ
7. ตัวชี้วัดด้านประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิตและสิทธิเสรีภาพ
8. ตัวชี้วัดด้านครอบครัวและชุมชน

ระยะที่ 2 ระหว่างเดือนมีนาคม 2542-กุมภาพันธ์ 2544 ช่วงเวลาของการพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต และการพัฒนาสังคมในพื้นที่ เป็นการเน้นการนำชุดตัวชี้วัดที่สร้างขึ้น ไปทำงานกับชุมชนในสังคมไทย โดยการสังเคราะห์ตัวชี้วัดที่ชุมชนระบุหรือสร้างขึ้น กับตัวชี้วัดที่คณะวิจัยได้ประมวลไว้ เพื่อให้ได้ชุดตัวชี้วัดที่เกิดจากการสร้างและพัฒนาจากชุมชน การทำงานในช่วงที่สองเน้นกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) ที่ชุมชนจะระบุความต้องการและเป้าหมายการพัฒนาของตนเองผ่านทางชุดตัวชี้วัดที่ชุมชนกำหนด โดยเลือกชุมชนที่ศึกษาทั้งหมด 8 แห่งประกอบด้วย (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546:20)

1.เขตชนบท ประกอบด้วย

- พื้นที่ต้นน้ำและลุ่มน้ำในจังหวัดน่าน
- พื้นที่ชนบทเกษตรอุตสาหกรรมในจังหวัดเชียงใหม่
- พื้นที่ชายฝั่งทะเลในจังหวัดสงขลา
- พื้นที่เกษตรที่ราบลุ่มในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- พื้นที่เกษตรที่ราบสูงในจังหวัดบุรีรัมย์

2.เขตเมือง ประกอบด้วย

- พื้นที่อุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง
- พื้นที่ชายแดนและท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย
- พื้นที่ชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร

ซึ่งจากการดำเนินโครงการในระยะที่สองนี้ ทำให้ได้ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคมที่เชื่อมโยงระหว่างกรอบแนวคิดของคณะทำงาน กับนิยามคุณภาพชีวิตในมิติต่างๆ จากประชากรในพื้นที่ที่ศึกษาทั้งหมด 8 มิติ ดังนี้ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546:56-70)

1. มิติเศรษฐกิจ คือ ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งอาหารเพื่อยังชีพ มีรายได้เพียงพอเพียง ไม่มีหนี้สิน มีความสามารถในการปรับปรุงการผลิตและรักษาผลประโยชน์ทางการตลาด มีฐานะพอมีพอกิน สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนหนังสือได้ทุกคน ขายผลผลิตโดยไม่ผ่านคนกลางและเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิต สมาชิกชุมชนมีงานทำ มีเงินออม มีอาหารพอเพียง ครอบครัวมีรายได้ที่มั่นคง ชุมชนมีความหลากหลายในอาชีพ มีแหล่งทุนช่วยเหลือคนจนได้ มีความมั่นคงทางรายได้ มีเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม ใช้จ่ายเหมาะสมกับฐานะ ความสามารถในการชำระหนี้สิน

2. มติการศึกษา คือ มีการสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา มีทุนการศึกษา ชุมชนและผู้ปกครองร่วมร่างแผนการศึกษาของโรงเรียน หลักสูตรเน้นจริยธรรมจิตใจและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนจบการศึกษาภาคบังคับ มีสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาในชุมชน เด็กจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ครุมีคุณภาพ ถูกมีการศึกษาสูงกว่าพ่อแม่ การนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ มีระบบการศึกษาที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชนบท มีโอกาสเลือกทางการศึกษา มีการฝึกอาชีพใหม่ๆ ในรูปแบบที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการปรับปรุงการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ให้การสนับสนุนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา มีการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายจากภาครัฐและเอกชน ค่าใช้จ่ายในการเรียนลดต่ำลง

3. มติสุขภาพอนามัย มีโอกาสได้รับการบริการสาธารณสุขอย่างพอเพียง สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดีไม่ป่วยไข้ ปลอดภัยเสพติด รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ มีหลักประกันสุขภาพในครอบครัว มีการตรวจสุขภาพประจำ มีน้ำสะอาดบริโภคอย่างพอเพียง อาหารปลอดภัย และยาฆ่าแมลงปนเปื้อนอีกทั้งต้องได้รับการปรุงที่ถูกสุขลักษณะ ค่าใช้จ่ายในการรักษาสุขภาพลดลง มีการออกกำลังกายและการพักผ่อนอย่างเพียงพอ มีความรู้ในการดูแลและรักษาตนเอง โรงพยาบาลมีการปรับปรุงคุณภาพ/ปริมาณของแพทย์และพยาบาล มีสุขภาพกายและจิตที่ดี อบอุ่นกว่าวัย มีจิตใจสงบไม่กังวล โรคภัยไข้เจ็บน้อยลง การออกกำลังกายให้สุขภาพแข็งแรง

4. มติโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ป่า ดิน และแหล่งน้ำ มีความสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้เพื่อเป็นฐานการยังชีพแบบยั่งยืน ทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมี(เกษตรทางเลือก) มีแหล่งน้ำเพียงพอทุกฤดูเพื่อการเกษตรกรรม มีระบบควบคุมดูแลรักษาป่าไม้ ไม้เป็นแหล่งจำหน่ายและใช้เสพติด มีระบบทำลายขยะและของเสีย ไม่มีขยะในแหล่งธรรมชาติ มีการจัดผังเมืองที่ดีโดยเฉพาะการระบายน้ำทิ้ง การลดการใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมีในการทำเกษตร ไม่มีความขัดแย้งด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ลดการปล่อยน้ำเสียลงในแหล่งน้ำ ลดการทิ้งขยะในแม่น้ำลำคลอง มีบริการประปาและน้ำดื่ม มีพื้นที่ว่างในชุมชนเพื่อการสาธารณะประโยชน์ มีการควบคุมมลพิษทางเสียง มีการสาธารณสุขมูลฐาน ความมั่นคงในเรื่องที่อยู่อาศัย

5. มติวัฒนธรรมและจิตใจ ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ไม่เบียดเบียนและทะเลาะวิวาท คนในชุมชนไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวด้านประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม มีการช่วยเหลือเกื้อกูล เยาวชนได้เรียนรู้จากการบวชเรียน ไม่มีความเจริญในรูปแบบของ

สถานเริงรมย์ แหล่งอบายมุข ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ คนในชุมชนไม่เห็นแก่ตัว มีผู้นำที่ดี มีการรักษาภูมิปัญญาและประเพณีพื้นบ้าน มีการนับถือคุณงามความดี ไม่ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีศีลธรรมในจิตใจ มีการกล้ายอมรับในสิ่งที่ผิด ไม่มัวเมาอยู่ในกิเลส มีผู้นำทางศาสนาที่มีบทบาทกับคนในชุมชนและสร้างความสามัคคีกันคนในชุมชน เป็นคนดี ซื่อสัตย์ พุดจริงทำจริง ไม่ยุ่งเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น รู้จักรับและรู้จักให้ กล้าที่จะทำความดี ลดการลักขโมยและอบายมุข

6. มิติสื่อและข้อมูลข่าวสาร ได้รับคำแนะนำและความรู้พื้นฐานด้านกฎหมายและการปกครอง มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลทางราชการ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อในด้านความรู้การเกษตร การประมง และคำสั่งสอนทางศาสนา มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ คนในชุมชนส่วนร่วมในการจัดการสื่อที่หลากหลาย ข่าวสารไม่ล่าช้าและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน รู้จักเลือกบริโภคข่าวสารและสาระเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ชุมชนมีแหล่งข้อมูลทางราชการที่น่าเชื่อถือ มีสื่อที่หลากหลายในชุมชน คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสื่อที่หลากหลาย คนในชุมชนมีความรู้เท่าทันสื่อและสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางบวก สื่อมีคุณภาพ

7. มิติประชาสังคม ชุมชนร่วมมือร่วมใจกันรักษาทรัพยากรของชุมชน มีองค์กรชุมชนช่วยต่อรองและรักษาผลประโยชน์ของสมาชิก มีผู้นำชุมชนเข้มแข็ง ซื่อสัตย์ และมีคุณธรรม ไม่โกงกิน บ้านเมือง ประชาชนไม่ซื่อขายเสียง มีสติปัญญาแก้ปัญหาได้เอง สังคมช่วยเหลือกัน รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่หวังได้หน้า มีความมั่นใจในเรื่องที่อยู่อาศัย ปลอดภัยจากไฟไหม้หรือไล่ที่ ไม่มีปัญหา ยาเสพติด การมีความมั่นคงในชีวิต ทรัพย์สินและที่อยู่อาศัย ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพทั้งในด้านความคิดและการกระทำ การมีสิทธิในการตรวจสอบการบริหารงานของภาครัฐ ผู้ด้อยโอกาสได้รับความคุ้มครองและดูแล ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการการพัฒนาในด้านต่างๆ การมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติภายใต้ขอบเขตแห่งรัฐธรรมนูญอย่างเสมอภาคและยุติธรรม ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อย ไม่มีอิทธิพลของนักการเมืองในชุมชน ไม่มีการแตกแยกจากการมีกลุ่มมากเกินไป โครงการสนับสนุนจากรัฐเพื่อการจัดการชุมชน ไม่มีการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลและสาธารณะ

8. มิติครอบครัว มีครอบครัวอบอุ่นพร้อมหน้าพ่อแม่ลูก มีฐานะพอมีพอกิน พ่อแม่ลูกอยู่พร้อมหน้า มีสามีภรรยาเพียงคนเดียว สมาชิกในครอบครัวไม่เจ็บป่วย ไม่ติดยาเสพติด ห่วงใยช่วยเหลือกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง พบปะญาติพี่น้องเป็นครั้งคราวในงานเทศกาลประเพณี สมาชิกเข้าอกเข้าใจกัน มีเวลาให้ลูก พ่อแม่เป็นตัวอย่างที่ดี ผู้นำครอบครัวเป็นคนดี ไม่มีการใช้ความรุนแรงใน

ครอบครัว การไม่ทอดทิ้งเด็กและคนชราให้อยู่ตามลำพัง มีความอบอุ่นจากพ่อแม่ สามีภรรยาใช้เวลาให้กัน มีลูกดีและประสบความสำเร็จ ครอบครัวมีหน้าที่ดูแลสมาชิกกันเองและให้ความร่วมมือกับชุมชน ลูกเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่ชรา การยอมรับและเข้าใจกันระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่

ในการศึกษาถึงคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ของประชากรในจังหวัดขอนแก่นครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำนิยามคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม ที่เกิดจากกรอบแนวคิดที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับประชากรในท้องที่ต่างๆ ของประเทศ เพื่อสร้างมาตรวัดคุณภาพชีวิตมิติต่างๆ ของประชากร และเป็นคำนิยามที่ใช้กำหนดกรอบแนวคิดที่แน่นอนในการสร้างมาตรวัดระดับคุณภาพชีวิต แต่ในงานวิจัยดังกล่าวพบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของประชากรนั้นจะมีสอคแทรกอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับชุมชนและระดับปัจเจกชน ทำให้ในการพัฒนามาเป็นตัวชี้วัดของงานชิ้นนี้มีการวัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่เน้นในทั้งสองระดับ ผู้ศึกษาจึงได้จัดสร้างและพัฒนามาตรวัดขึ้นใหม่ในบางส่วนจากคำนิยามของที่ใช้กำหนดกรอบแนวคิดที่งานการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้กำหนดขึ้น เพื่อให้การวัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากรเป็นการวัดในระดับบุคคลทั้งหมด และเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่เน้นหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับปัจเจกชน (Individual) ฉะนั้นตัวชี้วัดที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ จะอยู่บนพื้นฐานของนิยามคุณภาพชีวิตทั้ง 8 ประการและแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดการพึ่งพาตนเอง แนวคิดองค์กรประชาชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานในการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของงานการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ได้ความครบถ้วนของการวัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่ศึกษาต่อไป

1.3 การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

นับเป็นระยะเวลาว่าสองทศวรรษแล้วที่คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวาง เพื่ออธิบายความหมายเกี่ยวกับอนาคตของสังคมมนุษย์และโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ แต่ก็ยังไม่เป็นที่กระจ่างว่าความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นคืออะไร และจะสามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้อย่างไร สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะผู้นำหรือผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในสังคมไม่สามารถสลัดคั้นแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติให้ได้ผล หรือกำหนดดัชนีชี้มาชี้วัดผลการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างชัดเจน ทำให้ไม่สามารถตรวจสอบได้ว่ากิจกรรมใดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และกิจกรรมใดเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ในปัจจุบันมีผู้ให้ความหมายของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ไว้หลายนิยาม ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายใกล้เคียงกัน ในนิยามของ World Commission on Environment and Development (อ้างในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546:3) ที่ได้ให้ไว้ในรายงาน “Our Common Future” ซึ่งได้เสนอว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง” กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ของคนในรุ่นปัจจุบัน จะต้องไม่ใช่ทรัพยากรสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนาให้เต็มศักยภาพอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพิจารณาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนระบบนิเวศไปพร้อมๆ กัน

สำหรับประเทศไทย แนวคิดของพระธรรมปิฎก (2541:59-63) ได้อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนลักษณะที่เป็นบูรณาการ คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ มีคุณภาพ หรือพูดอีกนัยหนึ่งคือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ” นั่นก็คือ การกำหนดแนวทางการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านมนุษย์ โดยให้คุณค่าทางวัฒนธรรมรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้นแนวคิดของพระธรรมปิฎก จึงสามารถสรุปได้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนาในทุกมิติ กล่าวคือ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จิตใจ วัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีคนเป็นศูนย์กลางหรือเป้าหมายของการพัฒนา เพื่อให้คนกินดีอยู่ดี และมีความสุข ทั้งคนในรุ่นนี้และรุ่นต่อไป”

นอกจากนี้ ในการจัดทำข้อเสนอของประเทศไทยในการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อเดือนกันยายน 2545 คณะอนุกรรมการกำกับการอนุวัติตามแผนปฏิบัติการ 21 และการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีหน้าที่เป็นคณะกรรมการเตรียมการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ได้ร่วมกับสถาบันสิ่งแวดล้อมของไทย จัดระดมความคิดเห็นจากภาคีต่างๆ ได้ข้อยุติด้านค่านิยมของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมทุกๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่ง

ตนเอง และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546:4)

อมรา พงศาพิชญ์ (2537:1) ได้นำเสนอถึงแนวคิดของการพัฒนาในกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้อย่างน่าสนใจว่า การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น จะต้องเน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนา กับทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อว่าสังคมนั้นจะได้อยู่อย่างสงบและยาวนานต่อไปรวมทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเน้นการพัฒนาเพียงมิติเดียวคือ เศรษฐกิจไม่ได้อีกต่อไป แต่จะต้องนำมิติในส่วนของประชากรและครอบครัว สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำ สภาพเศรษฐกิจสังคมและความปลอดภัย เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมควบคู่กัน สำหรับการพัฒนาสังคมในประเด็นความขัดแย้ง ผลกระทบทางสังคมที่สำคัญมาก เรื่องหนึ่งก็คือ ความขัดแย้งที่เกิดจากการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นระดับโครงการหรือระดับของการพัฒนาโดยรวม ซึ่งมีผลทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีเพิ่มมากขึ้น เพราะการจัดการความขัดแย้งที่เกิดในสังคมก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม และถือว่าเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนาสังคมด้วยเช่นกัน

แนวความคิดที่หลากหลายดังกล่าว แม้ว่าจะทำให้ความหมายของคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ปรากฏแตกต่างกัน แต่ผู้ศึกษาพบว่า บางหลักการก็มีความคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย

1. การพัฒนาที่ดำเนินไปโดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการในอนาคต
2. การพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็น “องค์รวม” คือมองว่าการจะทำสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆ ดังนั้น การพัฒนาแนวนี้จึงยึดหลักความรอบคอบ และค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งเปิดโอกาสให้ภาคีการพัฒนาต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาด้วย
3. การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ระบุว่าต้องปฏิเสธ “ระบบเทคโนโลยี” เพียงแต่ต้องคำนึงว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้นั้นควรเป็นไปในทาง “สร้างสรรค์” ไม่ใช่ “ทำลาย”

กล่าวคือ ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน จะมีแนวคิดมาจาก 3 แนวทางใหญ่ๆ ด้วยกัน ประกอบด้วย

1. แนวทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนของระบบนิเวศในระยะยาว เพื่อให้ปัจจัยทางการผลิตที่สำคัญนี้สร้างคุณค่าให้กับคนรุ่นต่อไปได้อย่างไม่มีสิ้นสุด

2. แนวทางด้านสังคม คือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วน โดยกระจายโอกาสและความเท่าเทียมให้กับคนทุกคน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกคนให้สูงขึ้นในอนาคต

3. แนวทางด้านเศรษฐกิจ คือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนาน บนพื้นฐานของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้เทคโนโลยีและโครงสร้างทางการผลิตที่สร้างสมดุลให้กับสภาพแวดล้อมและไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไป

1.4 การพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance : R)

การพึ่งตนเอง คือการพยายามสร้างศักยภาพของประชาชนให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองในการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ เพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาเอง เพราะคงไม่มีระบบบริการใดๆที่จะช่วยประชาชนทุกคน ทุกเรื่อง ทุกเวลา ประชาชนจึงต้องเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเองบ้าง เพื่อลดความยุ่งยาก ซ้ำซ้อน สับสน สิ้นเปลือง และเปิดโอกาสให้ระบบบริการทำงานด้วยประสิทธิภาพที่ดีและทั่วถึงยิ่งขึ้น (ประเวศ วะสี ใน สถาบันวิจัยและพัฒนา,2531:59) โดยไม่ต้องเสียงบประมาณในการช่วยเหลือผู้ที่ช่วยเหลือเองได้เหล่านั้น แต่กระจายความช่วยเหลือโดยเน้นไปยังกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและมีศักยภาพต่ำให้มากยิ่งขึ้น จึงกล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองนั้น เป็นการพัฒนาโดยประชาชนเพื่อประชาชนนั่นเอง ซึ่งหากจะพิจารณาเหตุผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยส่วนมากแล้วจะเน้นให้ประชาชนมีขีดความสามารถในการช่วยเหลือตนเองโดยลดการพึ่งพิงจากรัฐบาลและหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เพราะประชาชนเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมในการรับผลของการพัฒนา จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากที่รัฐบาลหรือองค์กรเอกชนจะช่วยเหลือประชาชนทั้งหมดของประเทศด้วยวิธีการแบบเลี้ยงเด็กและแก้ไขปัญหาทุกอย่างให้กับประชาชนทุกคน ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัดของเวลาและงบประมาณเป็นสำคัญ ประชาชนจึงต้องพยายามระมัดระวังและพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นด้วยตนเองให้มากที่สุด เพราะไม่มีใครที่จรรู้ศักยภาพ ความสามารถ และปัญหาที่ประชาชนมีอยู่ได้ดีเท่าตัวของประชาชนเอง

เสนห์ จามริก (2523:25) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาแบบพึ่งตนเองว่า การพึ่งตนเองไม่ใช่เรื่องของ การรอความช่วยเหลือจากผู้อื่น หรือการหยิบยื่นความช่วยเหลือจากบนสู่ล่าง หากแต่ต้องส่งเสริมให้ประชาชนได้ทำความเข้าใจกับปัญหาของตนเอง และคิดค้นหาวิธีการแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่สัมพันธ์กันต่อปัญหา ความต้องการ และความสามารถของตนเองอย่างแท้จริง

การพึ่งตนเอง จึงเป็นการพัฒนาที่อาศัยความรู้ความสามารถของประชาชนเองผนวกเข้ากับทรัพยากรและภูมิปัญญา เป็นส่วนสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง คือสามารถช่วยเหลือตนเองให้ไม่ต้องมีหนี้สินหรือต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกมากเกินไป และรู้จักวิเคราะห์ ริเริ่ม ดำเนินการ และรู้จักแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองได้

1.5 องค์การประชาชน (People's Organization : O)

การแก้ไขปัญหาสังคมที่มีมากมายของประเทศไทยนั้น ประเวศ วะสี (อ้างใน มานะ นา คำ, 2540:63-64) ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหาของสังคมจากการสร้างเสริมองค์การประชาชนด้วยเหตุผล 3 ประการประกอบด้วย

1. ความยั่งยืนของสังคมชนบท เป็นปัจจัยต่อความยั่งยืนของสังคมไทยโดยรวม ถ้าชนบทล่มสลายจะส่งผลกระทบต่อความสงบสุขโดยรวมของสังคม
2. ความยั่งยืนของสังคมชนบทอยู่ที่การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง
3. ปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจดี ศิลธรรมดี การเมืองดี อยู่ที่ความเป็นประชาสังคม คือ การที่ประชาชนติดต่อสื่อสารกันรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆมากที่สุด มีการรวมกลุ่มที่หลากหลาย

ดังนั้นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่จะนำไปสู่เศรษฐกิจที่ดี ศิลธรรมดี การเมืองดี คือการมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรชุมชนในที่นี้ ไม่ได้หมายถึงองค์กรชาวบ้านในหมู่บ้านเท่านั้น ความเป็นองค์กรชุมชนจะมีรูปแบบที่หลากหลายทั้งในสังคมเมืองและสังคมชนบท ความเป็นองค์กรชุมชน จึงหมายถึง การติดต่อสื่อสารกัน การมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการเอื้ออาทรกัน มีกระบวนการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน เพื่อแสวงหาทางเลือกในการดำรงชีวิตที่ดีกว่าที่เป็นอยู่หรือยกระดับชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

ในการสร้างองค์การประชาชนให้มีความเข้มแข็งนั้น วิเชียร แสงโชติ(2540:117-121) ได้กำหนดประเด็นที่ควรพิจารณา 4 ประการ ประกอบด้วย

1. ความหมายขององค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง คือองค์กรที่สามารถบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่องและสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และปัญหาอื่นๆ รวมทั้งสามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤติต่างได้เป็นอย่างดี

2. เป้าหมายขององค์กร คือการกำหนดเป้าหมายขององค์กรให้ต่อเนื่องไปจนถึงการเกิดเป็นองค์กร มิใช่การกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะที่เป็นกิจกรรมเท่านั้น แต่ต้องสร้างความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องภายหลังจากที่กิจกรรมสำเร็จลง

3. การบริหารจัดการองค์กร คือ การจัดรูปแบบการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ และมีผู้ที่มีทั้งความรู้ความสามารถในการบริหารควบคู่ไปกับความตั้งใจจริงในการทำงาน

4. กิจกรรมขององค์กร คือ กิจกรรมขององค์กรต้องสอดคล้องกับหลายด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านการเมืองควบคู่กันไป จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ เพราะการส่งเสริมให้กิจกรรมมีความต่อเนื่องกันจะขาดด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้

ในการศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในครั้งนี จึงได้นำสาระสำคัญของแนวคิดองค์กรประชาชน มาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างมาตรฐานระดับคุณภาพชีวิตของประชากร เพราะหากในชุมชนใดที่มีการรวมตัวกันของประชาชนจนสามารถจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและยกระดับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็นเขตเมืองหรือเขตชนบท ย่อมแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านที่มีต่อการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศ และได้รับโอกาสจากส่วนรวมของสังคมทั้งภาครัฐและประชาชนในการส่งเสริมระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้ จากการพัฒนาศักยภาพของตนเองและสังคมส่วนรวม

1.6 การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation : P)

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นส่วนสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จของกระบวนการการพัฒนา แนวความคิดนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ควรจะเกิดจากความร่วมมือร่วมใจแสดงพลังและศักยภาพของชาวบ้านในการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนา เพราะการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแล้วนั้น กระบวนการพัฒนานี้ก็จะตรงกับความต้องการของประชาชนที่เป็นเจ้าของปัญหาและเป็นผู้รับผลกระทบในการพัฒนามากที่สุด งานพัฒนาส่วนมากของประเทศที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากโอกาสในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงานของโครงการต่างๆเป็นไปโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเอกชนเพียงฝ่ายเดียว งานพัฒนาจะสำเร็จลุล่วงไม่ได้เพราะหากเป้าหมายของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาให้ “คน” เป็นศูนย์กลางแล้วประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นในฐานะผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ

การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ โดยมิได้เน้นการมีส่วนร่วมของประชากรในการวิเคราะห์ และวางแผนมาตั้งแต่ต้นก็มี แต่จะสังเกตลักษณะที่สำคัญ 3 ประการในการที่ทำให้โครงการเหล่านั้นประสบความสำเร็จ คือ (1) การมีผู้นำที่ชาวบ้านรักใคร่นับถือและไว้วางใจอยู่แล้ว (2) การมีผู้นำที่มีความสามารถ เข้าใจ ปัญหาของประชาชนและวางโครงการหรือเลือกโครงการที่รัฐบาลมีอยู่ได้ ตรงกับความต้องการและความจำเป็น (needs) ของชาวบ้าน (3) การที่ผู้นำคนนั้นสามารถทำความเข้าใจและอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจในวัตถุประสงค์ และการพัฒนานั้นก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี (อकिन รพีพัฒน์, 2527:113)

หากจะพิจารณาถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนนั้น อकिन รพีพัฒน์ (2531:49) ได้อธิบายรูปแบบของกระบวนการนั้นว่ามีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา การจัดระดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ไขปัญหา
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา
5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

นอกจากนี้ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526:10) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนไว้ ดังนี้

1. ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านกลุ่มหรือองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นในชุมชน
2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม ผ่านกรรมการของกลุ่มหรือองค์กร เช่น กลุ่มออมทรัพย์
3. การมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใดก็ได้ พรรคการเมือง เป็นต้น

การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในทุกขั้นตอน ก็เท่ากับว่าประชาชนเป็นผู้เปลี่ยนแปลงบทบาทของการพัฒนาจากผู้ถูกกระทำเป็นผู้กระทำได้อย่างสมบูรณ์ และได้รับผลของการพัฒนาที่ตนต้องการนั้นควบคู่ไปด้วย อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนจะประสบผลสำเร็จได้อย่างจริงจัง ประชาชนจะต้องได้รับอิสรภาพอย่างเต็มที่ในการเลือกที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมก็ได้ตามความต้องการของตน

1.7 ความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม (Equity : E)

ในปัจจุบันนี้ได้มีการรวมกลุ่มของประชาชนในการเรียกร้องสิทธิต่างๆมากมาย อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นการเรียกร้องสิทธิในการใช้และครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิทธิในการใช้เสรีภาพต่างๆ แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันของประชาชนที่เขาได้รับจากรัฐธรรมนูญและการเปิดโลกทัศน์จากสื่อและการศึกษา เพื่อให้ทุกคนในประเทศสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ตามที่ควรจะเป็น และได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่พัฒนาประเทศ แต่ในความเป็นจริง การสร้างความเสมอภาคและเท่าเทียมของคนในประเทศยังมีอุปสรรคสำคัญอยู่ 3 ประการคือ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544:226-229)

1. ความไม่เข้าใจในความหมายของชุมชนของผู้ใช้อำนาจตามกฎหมาย แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จะบัญญัติเกี่ยวกับบทบาทของสิทธิชุมชนไว้แล้วก็ตาม แต่ในความเป็นจริง รัฐจะยอมรับเฉพาะหน่วยของชุมชนที่ยึดติดกับพื้นที่ตามนิยามของราชการเท่านั้น เช่น หน่วยการปกครองท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้ครอบคลุมและเพียงพอต่อการเปิดโอกาสให้กับประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกาพัฒนาเท่าที่ควร
2. หน่วยงานราชการหน่วยราชการ ที่ได้รับอำนาจพยายามรักษาอำนาจต่างๆไว้ ไม่ให้กระจายไปสู่ชุมชนและประชาชน
3. ระบบกฎหมายไทย ยังไม่มีความชัดเจนต่อการเปิดกว้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่นัก

และเมื่อพิจารณาในระดับปัจเจกแล้ว ยิ่งเห็นได้ชัดว่าโอกาสของแต่ละคนต่างก็มีแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะคนจนและผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น เกษตรกร แรงงานและผู้ย้ายถิ่น ซึ่งจะได้รับ ความคุ้มครองและสวัสดิการน้อย และได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเองน้อยเช่นกัน ทั้งโอกาสในการศึกษา สาธารณสุข และการประกอบอาชีพ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกันและจำเป็นที่ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการได้รับโอกาสเหล่านั้น และรัฐก็ไม่ได้เอาใจใส่ต่อการขยายโอกาสเหล่านั้นเท่าที่ควร

การศึกษาครั้งนี้ จึงต้องการนำสาระสำคัญของความเสมอภาคมาเป็นส่วนสำคัญในการสร้างมาตรวัดระดับคุณภาพชีวิต เพื่อพิจารณาถึงความเท่าเทียมกันทางสังคมที่ประชากรได้รับ เพราะหากประชากรมีโอกาสในการพัฒนาตนเองได้มาก เขาเหล่านั้นก็จะมีโอกาสในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีและมีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ได้

2. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการกำหนดตัวแปรที่น่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิต

การศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากร อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น” ในครั้งนี้ นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อการวัดระดับคุณภาพชีวิตของประชากร จากมาตรวัดที่ได้พัฒนาขึ้นมาแล้วนั้น ยังได้ศึกษาถึงปัจจัยที่น่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรอีกด้วย โดยผู้ศึกษาได้มีแนวทางในการกำหนดปัจจัยที่น่าจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากร ดังต่อไปนี้

1. คุณภาพชีวิตที่ดี เป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งของสังคม คือเพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างปกติสุข และมีสภาวะทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคมที่ดี ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีไม่สามารถตอบสนองได้โดยปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งเป็นสำคัญ เนื่องจากแต่ละปัจจัย ก็มีข้อจำกัดและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้นความสำคัญของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตจึงอยู่ที่ว่า ปัจจัยต่าง ๆ นั้น ประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญในด้านใดบ้าง ที่น่าจะมีผลต่อความแตกต่างในระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล

2. การวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดปัจจัยที่ได้จากการศึกษาทฤษฎี แนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการศึกษาว่า ปัจจัยที่ได้กำหนดนั้นมีผลต่อระดับคุณภาพชีวิตจริงหรือไม่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ทฤษฎีการหน้าที่ (Functionalist Theory)

Talcott Parsons (Ken Menzise, 1976 :138 ;Alving Y.Sc, 1990 :20-23) กล่าวถึงทฤษฎีการหน้าที่ว่าเป็นโครงสร้างของพฤติกรรมทางสังคมประกอบด้วยระบบปฏิบัติการ (Action System) 4 ระบบ คือ อินทรีย์ของพฤติกรรม (Behavioral Organism System) ระบบบุคลิกภาพ (Personality System) ระบบสังคม (Social System) และระบบวัฒนธรรม (Cultural System) โดยระบบปฏิบัติการทุกระบบจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ 4 ประการ ดังนี้

1. มีการปรับตัว (Adaptation) ระบบจำเป็นจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นภายนอก
2. จะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและปรับสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับความต้องการต่างๆ ของระบบ

3. การที่จะบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบจะต้องมีการกำหนดและดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลักต่าง ๆ
4. บูรณาการ (Integration) ระบบจำเป็นจะต้องกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ และจะต้องจัดการความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่พื้นฐานอื่นๆ อีก 3 ประการ A.G.I.)
5. การสร้างไว้ซึ่งแบบแผน ระบบจะต้องทำให้เกิดสร้างไว้ และฟื้นฟูแรงจูงใจของปัจเจกบุคคล และแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดและสร้างไว้ซึ่งแรงจูงใจดังกล่าว

ในระดับทั่วไปหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการ มีความเกี่ยวข้องกับระบบปฏิบัติการ 4 ระบบ ได้แก่ อินทรีย์ทางชีววิทยา (Biological Organism) ซึ่งเป็นระบบที่จัดการหน้าที่ในการปรับตัว โดยการปรับและเปลี่ยนรูปของโลกภายนอก ระบบบุคลิกภาพ (Personality System) ทำหน้าที่ทางด้านการบรรลุ เป้าหมายของระบบ และระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายต่างๆ ดังกล่าว ระบบสังคม (Social System) ดูแลเกี่ยวกับหน้าที่ทางด้านการบูรณาการโดยการควบคุมส่วนต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของระบบ และระบบวัฒนธรรม (Cultural System) ทำหน้าที่ในการสร้างไว้ซึ่งแบบแผน โดยการกำหนดบรรทัดฐานและค่านิยมแก่ผู้ปฏิบัติ เพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้มีการปฏิบัติ โดยโครงสร้างการปฏิบัติในกรอบหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการ (AGIL) (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2540:96) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 โครงสร้างของการปฏิบัติในกรอบหน้าที่พื้นฐาน

L	I
ระบบวัฒนธรรม	ระบบสังคม
อินทรีย์ของพฤติกรรม	ระบบบุคลิกภาพ
A	G

ระบบสังคม (Social System) เป็นรูปแบบหนึ่งของการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมซึ่งมีหน้าที่ทางด้านการบูรณาการ โดยการควบคุมส่วนต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของสังคม โดยองค์ประกอบของสังคมมีหน้าที่ต่อโครงสร้างพื้นฐานของสังคม คือ บุคคลในสังคม เพื่อให้บุคคลในสังคมมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่เหมาะสมของบุคคลและเป็นพื้นฐานที่มั่นคงในการดำเนินต่อไปของสังคมส่วนรวม

Parsons ได้นิยามระบบสังคมว่า (สุเทพ สุนทรเกสัช,2540:99) “ระบบสังคมประกอบขึ้นด้วยปัจเจกบุคคล ผู้ปฏิบัติหรือผู้กระทำจำนวนมากที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งอย่างน้อยก็มีความเกี่ยวพันทางด้านกายภาพหรือสภาพแวดล้อม ผู้ปฏิบัติหรือผู้กระทำได้รับแรงจูงใจในแง่ที่มีแนวโน้มที่จะได้รับ “ความพึงพอใจสูงสุด” และความสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อสถานการณ์ รวมทั้งที่มีต่อกันและกันจะได้รับการนิยามและควบคุมในแง่ของระบบโครงสร้างทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์ที่มีอยู่ร่วมกัน”

Parsons กล่าวว่า ระบบสังคมมนุษย์ประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ ดังนี้

1. สถาบันต่างๆ ที่รวมกันเป็นสังคม มีความสัมพันธ์ต่อกันและพึ่งพากัน ดังนั้นสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น เศรษฐกิจและรัฐ จึงมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความกลมกลืน ในการช่วยเหลือกันของสถาบันต่างๆ

2. สถาบันต่างๆ ที่มีหน้าที่เฉพาะ เพื่อทำให้เกิดความมั่นคงและเจริญของสังคม โดยได้กำหนดแนวคิดแบบ Functionalist Imperative นั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าหน้าที่ที่สำคัญ 4 ประการ ที่ทุกสังคมต้องปฏิบัติตามคือ

2.1 การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม (Adaptation = A) เป็นหน้าที่ของสถาบันเศรษฐกิจ

2.2 การทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย (Goal Attainment = G) เป็นหน้าที่ของรัฐบาลหรือสถาบันทางการเมืองการปกครอง

2.3 การรวมตัวกันของสถาบันต่างๆ (Integration = I) เพื่อความสอดคล้องกันของสมาชิกในสังคม เป็นหน้าที่ของสถาบันศาลยุติธรรม, สถาบันการแพทย์, สถาบันศาสนา

2.4 การรักษารูปแบบคุณค่าทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง (Latency=L) เป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัว, สถาบันทางการศึกษา เป็นต้น

ภาพที่ 2 หน้าที่ 4 ประการของสถาบันในสังคม

A	G
Economy	Polity
Religious ritual	Stratification
Socialization	Legal system
L	I

3. หากสถาบันใดในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะทำให้สถาบันอื่นๆ ได้รับผลกระทบดังกล่าวด้วย เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสถาบันต่างๆ ในสังคม

ซึ่งจากทฤษฎีการหน้าที่ของ Talcott Parsons อาจสรุปได้ว่าทุกสังคมจะประกอบด้วยสถาบันต่างๆ โดยสถาบันต่างๆ จะมีหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันและพึ่งพากัน เพื่อทำให้เกิดความมั่นคงและความเจริญของสังคมและเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในสังคม ทั้งนี้สถาบันดังกล่าว ประกอบด้วย

1. สถาบันเศรษฐกิจ
2. สถาบันการศึกษา
3. สถาบันสาธารณสุข
4. สถาบันศาสนา
5. สถาบันการเมืองการปกครอง

2.1.2 ทฤษฎีสัญลักษณ์โครงสร้าง (Symbolic structure Theory)

Frank W. Young (อ้างใน สุจิตต์ เดชกุล, 2531: 16-17) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสัญลักษณ์โครงสร้างซึ่งหมายถึงทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทฤษฎีหนึ่ง ซึ่งใช้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม (Structural approach) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน หรือประเทศชาติ ที่ถือว่าเป็นระบบสังคม (Social systems) แนวความคิดของทฤษฎีสัญลักษณ์เชิงโครงสร้างเริ่มต้นจากแนวความคิดที่ว่าในระบบหนึ่งๆ (Social system) นั้นจะประกอบด้วยระบบย่อยๆ (Sub System) หลายๆ ระบบ และระบบย่อยแต่ละระบบนั้นจะมีลักษณะโครงสร้างที่แตกต่างกัน (Structural differentiation) ความแตกต่างของลักษณะ โครงสร้างนี้สามารถวิเคราะห์ได้จากสิ่งต่างๆ ที่กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ทางสังคม (Social Symbol) และสัญลักษณ์ทางสังคมนี้เป็นเครื่องชี้ถึงสถาบันต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้น ซึ่งแสดงว่าระบบย่อยแต่ละระบบที่ประกอบกันเป็นระบบใหญ่จะมีปริมาณ หรือจำนวนของสิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันมาก ถ้อยได้ว่ามีระดับความแตกต่างกันทางด้านโครงสร้างสูง ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้ลักษณะโครงสร้างในระบบย่อยเหล่านั้นแตกต่างกัน หรือมีจำนวนสิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนสถาบันไม่เท่ากัน ได้แก่ การติดต่อหรือการเข้าถึงบริการจากศูนย์กลางหรือระบบใหญ่ (Relative Centrality) และความเป็นปึกแผ่น (Solidarity) ของระบบย่อยเหล่านั้น

หากพิจารณาถึงกรอบแนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์โครงสร้าง อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีดังกล่าว เป็นทฤษฎีที่แตกย่อยมาจากกลุ่ม Structure and Functionalist หรือกลุ่มนักทฤษฎีโครงสร้างและการ หน้าที่ ซึ่งมี Talcott Parsons เป็นผู้นำแนวความคิดของกลุ่มนี้เชื่อว่าสังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีโครง สร้าง และแต่ละโครงสร้างก็จะมีหน้าที่ซึ่งจะต้องกระทำการมองโครงสร้างจึงมองไปที่สถาบันและ สรุปรว่า สถาบันต่างๆ เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมและสถาบันที่ สำคัญๆ ในสังคมก็คือโครงสร้างของสังคม สถาบันที่ยอมรับว่าเกิดขึ้นเพื่อกระทำหน้าที่ตอบสนอง ความต้องการของสมาชิกที่สำคัญมี 7 สถาบันประกอบด้วย

1. สถาบันครอบครัว
2. สถาบันศาสนา
3. สถาบันการศึกษา
4. สถาบันอนามัย
5. สถาบันการเมืองการปกครอง
6. สถาบันเศรษฐกิจ
7. สถาบันนันทนาการ

เมื่อพิจารณาทฤษฎีการหน้าที่โดย Talcott Parsons และทฤษฎีสัญลักษณ์โครงสร้างโดย Frank W. Young อาจกล่าวได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวมีแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็น ปัจจัยหลักของสังคม ซึ่งสังคมจะมีประสิทธิภาพหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับคุณภาพของมนุษย์ในสังคม เป็นสำคัญ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือการส่งเสริมและปรับปรุงการพัฒนามนุษย์เพื่อให้เกิดคุณภาพ ชีวิตที่ดีของมนุษย์ในสังคม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาค้นคว้าความต้องการของสถาบันต่างๆ เหล่านี้ โดยวิเคราะห์ถึงบริการต่างๆ ที่สถาบันเหล่านี้จะต้องจัดสรรให้กับสมาชิกของสังคม ประกอบด้วย บริการทางด้านการศึกษา บริการทางด้านเศรษฐกิจ บริการทางด้านสาธารณสุข บริการทางด้านสื่อสารมวลชน และบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม

ในระบบสถาบันทางการเมืองการปกครองนั้น ผู้ศึกษาไม่เลือกที่จะทำการศึกษาเนื่องจาก ระบบการเมืองการปกครองของไทยในทุกภูมิภาคมีโครงสร้างเช่นเดียวกัน และการปฏิบัติหน้าที่ก็ จะมีความเกี่ยวข้องกัน และการศึกษาเฉพาะพื้นที่ที่ประชากรอาศัยอยู่ร่วมกันก็ย่อมที่จะเข้าถึง สถาบันทางการเมืองการปกครองในระดับที่ใกล้เคียงกัน คือมีโอกาสเข้าถึงและมีส่วนร่วมได้ตามที่ กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนด และตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองที่จะพึงกระทำได้ ผู้ศึกษาจึงไม่ เลือกที่จะทำการศึกษาค้นคว้าเข้าถึงสถาบันทางการเมืองการปกครองโดยตรง แต่จะพิจารณาบริการ

ต่างๆ ที่สถาบันทางการเมืองการปกครองจะพึงจัดสรรให้กับประชากร เช่น บริการทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน เป็นต้น

ในส่วนของสถาบันเศรษฐกิจ 'สถาบันการศึกษา สถาบันสาธารณสุข และการสื่อสารมวลชน ผู้ศึกษาจะศึกษาถึงการเข้าถึงบริการต่างๆ ของประชากรที่ศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้น กับการเข้าถึงบริการต่างๆ ซึ่งจะเป็นการประเมินจากการเข้าถึงโครงการของรัฐและเอกชนที่ทำหน้าที่จัดสรรและอำนวยความสะดวกให้กับประชากร ในสถาบันต่างๆ ดังกล่าว โดยจะเป็นการประเมินในระดับผลผลิต (Outputs) ซึ่งหมายถึง "ผลที่คาดหมายให้เกิดขึ้นจากการจัดทำกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ" (วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์, สุริยา วีรวงศ์, 2545:45) เช่น การเข้าถึงบริการทางการศึกษาในระบบโรงเรียนของประชากร ค่าใช้จ่ายในการเรียนการสอน และระยะทางจากที่พักอาศัยถึงสถานศึกษา เป็นต้น

การศึกษารั้ครั้งนี้ ผู้ศึกษาไม่เลือกศึกษาสถาบันครอบครัว และสถาบันศาสนา เนื่องจากการศึกษารั้ครั้งนี้ เป็นการศึกษาในระดับบุคคล ซึ่งสถาบันครอบครัวก็มีส่วนอย่างมากต่อบุคคลว่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีเพียงใด แต่ผู้ศึกษาได้เลือกจัดหมวดหมู่ของสถาบันครอบครัวในปัจจุบันทางด้านสังคมและวัฒนธรรม จึงไม่เลือกทำการศึกษาซ้ำอีก อีกทั้งสถาบันครอบครัวเป็นสิ่งที่รัฐหรือหน่วยงานต่างๆ ไม่สามารถจัดสรรบริการในส่วนนี้ได้ แต่เป็นการจัดสรรและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวอันจะเกิดจากสมาชิกภายในครอบครัวเอง ผู้ศึกษาจึงเลือกที่จะไม่ศึกษาสถาบันดังกล่าว

ในสังคมไทยปัจจุบันประกอบด้วยศาสนาต่างๆ มากมายซึ่งแต่ละศาสนาอาจจะมีคำสอนที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันนั่นคือสร้างความสันติสุขให้เกิดขึ้น และสั่งสอนให้คนกระทำแต่ความดี ซึ่งการเลือกนับถือศาสนาใดก็ตาม เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับอิสรภาพของบุคคล ผู้ศึกษาจึงไม่ต้องการเปรียบเทียบการเลือกนับถือศาสนา ว่ามีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตหรือไม่ เช่นเดียวกับสถาบันอื่นๆ อีกทั้งการเข้าถึงสถาบันศาสนาต้องขึ้นอยู่กับตัวประชากรเอง มิได้เป็นสิ่งที่ผู้อื่นจะจัดสรรให้ได้ ผู้ศึกษาจึงไม่เลือกศึกษาสถาบันศาสนาในการศึกษารั้ครั้งนี้ โดยขอคำถามในการศึกษาบริการต่างๆ ที่สถาบันทางสังคมจัดสรรให้กับประชาชน มีดังต่อไปนี้

บริการด้านการศึกษา

1. สถานศึกษาในชุมชนเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมจัดระบบการศึกษาได้
2. ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในโรงเรียนที่ประชาชนต้องแบกรับ มีความเหมาะสม
3. สถานศึกษาในชุมชนมีความเพียงพอกับจำนวนนักเรียน
4. สถานศึกษาในชุมชนมีการจัดการการศึกษาที่ทำให้นักเรียนมีคุณภาพได้

5. สถานศึกษาในชุมชนเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้

บริการด้านเศรษฐกิจ

1. ชุมชนของท่านมีการอบรมอาชีพเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับประชาชน
2. ชุมชนของท่านมีการจัดตั้งกลุ่มพัฒนาอาชีพเพื่อส่งเสริมรายได้
3. ชุมชนของท่านมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์/สหกรณ์
4. ชุมชนของท่านมีแหล่งเงินกู้ที่มีจุดประสงค์เพื่อขยายสภาพคล่องและโอกาสทางเศรษฐกิจ

บริการด้านสาธารณสุข

1. สถานอนามัยในชุมชนของท่านเพียงพอกับการให้บริการ
2. สถานพยาบาลในชุมชนมีความพร้อมของเครื่องมือและเวชภัณฑ์ทางการแพทย์
3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีความรู้ความสามารถในการให้บริการ
4. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้บริการท่านเป็นอย่างดีเมื่อท่านเข้ารับบริการ
5. ค่ารักษาพยาบาลที่ท่านต้องจ่ายให้กับสถานพยาบาลมีความเหมาะสม
6. ท่านได้รับความรู้ในการดูแลตนเองให้ห่างไกลจากโรคภัยไข้เจ็บอยู่เสมอ

บริการด้านสื่อสารมวลชน

1. ชุมชนมีสื่อท้องถิ่น (ป้ายประกาศ, เสียงตามสาย)
2. สื่อมวลชนนำเสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน
3. การนำเสนอข่าวสารของสื่อมวลชนมีความน่าเชื่อถือ
4. ค่าใช้จ่ายในการเลือกรับสื่อต่างๆ มีความเหมาะสม

บริการด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม

1. ในชุมชนของท่านมีสถานที่ออกกำลังกายอย่างเพียงพอ
2. ชุมชนของท่านมีสิ่งแวดล้อมที่สะอาด และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐให้บริการท่านเป็นอย่างดีเมื่อติดต่อกับทางราชการ
4. ชุมชนของท่านมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
5. ชุมชนของท่านมีศาสนสถานที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับประชาชน

2.2 ปัจจัยทางด้านประชากร

2.2.1 เพศ ผู้ชายและผู้หญิงไม่ได้มีความแตกต่างกันเฉพาะร่างกายเท่านั้น แต่มีความเป็นอัตลักษณ์ในตนเอง (Gender Identity) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เรารับรู้ว่า เราควรจะทำชีวิตและความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆรอบตัวเราอย่างไร

เมื่ออัตลักษณ์ความเป็นหญิงเป็นสิ่งที่ติดตัวผู้หญิงอยู่ตลอดเวลา ผลก็คือผู้หญิงมักจะถูกมองข้ามความเป็นปัจเจกของตนเอง แต่ถูกมองว่าเธอมีความเป็นหญิงอย่างไร ทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าผู้ชาย ไม่ว่าจะจะเป็นด้านการศึกษา การประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตในสังคม(นันทา วิริวิทยานุกูล ใน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ,2544:351)

ในสังคมที่มีทั้งผู้ชายและผู้หญิงอยู่ร่วมกัน เราสามารถเห็นได้ว่าผู้หญิงยังคงมีสถานภาพที่ด้อยกว่าผู้ชาย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแตกต่างระหว่างเพศ ผู้หญิงถูกมองว่าเป็นเพศที่มีความเป็นตัวตนของตนเองน้อยกว่าเพศชาย ก็ถูกประเมินค่าของตนเองจากความเป็นเพศหญิงที่ดีมากกว่าการมีผลงานที่ดี ในงานวิจัยของมณฑนา ทวียนต์เนรมิตร (2537) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของโฆษกสตรีในหน่วยงานราชการที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ พบว่า ในการทำงานเป็นโฆษกนั้น ผู้หญิงมักจะถูกตั้งข้อสังเกตว่า ก่อนเข้ามาทำงานหน้าที่ในครอบครัวเป็นอย่างไร มีลูกกี่คน มีปัญหาครอบครัวอย่างไรบ้างมากกว่าที่จะสนใจในงานที่โฆษกเหล่านั้นปฏิบัติ ทำให้โอกาสในการทำหน้าที่ต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายเป็นไปอย่างยากลำบาก

ในสังคมไทยนั้น ผู้หญิงนอกจากจะต้องรับผิดชอบหน้าที่ในการประกอบอาชีพแล้ว ยังต้องทำหน้าที่แม่บ้านให้ดีอีกด้วย ทำให้โอกาสในการพัฒนาตนเองของเพศหญิงอยู่ในระดับที่ด้อยกว่าเพศชาย เช่น โอกาสทางการศึกษา โอกาสในการประกอบอาชีพ รวมถึงโอกาสในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ส่งผลโดยตรงต่อสภาพความเป็นอยู่ของผู้หญิง จากการศึกษาของจินตนา ศรีธรรมมา (2539) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในชนบทจังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษาพบว่า เพศ มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต โดยเพศชายจะมีคุณภาพชีวิตสูงกว่าเพศหญิง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกอบกุล สุดสวาทดี (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดนครศรีธรรมราช” พบว่า ผู้สูงอายุเพศชายมีค่าเฉลี่ยของคุณภาพชีวิตที่ระดับ 97.93 ซึ่งสูงกว่าผู้สูงอายุเพศหญิงที่มีค่าเฉลี่ยของคุณภาพชีวิตที่ระดับ 92.98 แม้ว่าการศึกษาของทั้งสองท่านจะเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุ แต่ก็เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าความแตกต่างระหว่างเพศ จะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในกลุ่มอื่นๆหรือไม่ เพศของประชากรจึงถูกกำหนดให้เป็นตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

กับระดับคุณภาพชีวิต ว่าตัวแปรทั้งสองมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้น เป็นไปในทิศทางใด

2.2.2 อายุ ความแตกต่างทางด้านอายุนั้น สามารถบ่งชี้ถึงวัยของแต่ละบุคคล อายุที่มากขึ้นก็จะส่งผลให้สภาพร่างกายมีศักยภาพพลดลง ดังที่ วิรุฬห์ นิลโมจน์ (2531) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านโครงการ ก.ศ.ศ. จังหวัดสงขลา พบว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับศักยภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยอายุมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการทำงานและคุณภาพชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ซึ่งได้ศึกษาถึงคุณภาพชีวิตแบ่งเป็น ด้านความเครียด ด้านการทำงาน ด้านครอบครัว ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านในเมือง พบว่าคุณภาพชีวิตด้านครอบครัว ด้านความเครียดและด้านชีวิตในเมือง มีความสัมพันธ์กับอายุของประชากรที่ศึกษา โดยประชากรที่มีอายุน้อยกว่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆดังกล่าวสูงกว่า และการศึกษาของ กอบกุล สุดสวาศดี (2541) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ในการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุจะมีระดับคุณภาพชีวิตต่ำลงเรื่อยๆ เมื่ออายุสูงขึ้นเรื่อยๆ การศึกษาครั้งนี้จึงต้องการทดสอบว่า อายุมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตหรือไม่ และความสัมพันธ์นั้นเป็นไปในทิศทางใด

2.2.3 สถานภาพสมรส เป็นลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของประชากรที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต เนื่องจากเป็นตัวบ่งชี้ว่า บุคคลจะสามารถดำเนินชีวิตอย่างไม่โดดเดี่ยว ทำให้เกิดกำลังใจและความอบอุ่น ตลอดจนเกิดแรงสนับสนุนที่เป็นที่ยกย่องนับถือได้ จากการศึกษาของ ทวีศรี กริทอง (2530) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยคัดสรรกับคุณภาพชีวิตการทำงานของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลส่วนภูมิภาค สังกัดกระทรวงสาธารณสุข พบว่า พยาบาลวิชาชีพที่มีสถานภาพสมรสแล้ว มีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าพยาบาลวิชาชีพที่มีสถานภาพสมรสโสดที่น้อยกว่า ความสำคัญทางสถิติที่ 0.05 เป็นเพราะว่าการมีเพื่อนร่วมคิด และร่วมดำเนินชีวิตของพยาบาลวิชาชีพนั้น สามารถสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับพยาบาลวิชาชีพได้มากกว่าไม่มี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ที่ได้ศึกษาถึงคุณภาพชีวิตแบ่งเป็น ด้านความเครียด ด้านการทำงาน ด้านครอบครัวและด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าคุณภาพชีวิตในทุกด้านที่ศึกษา มีความสัมพันธ์กับสถานภาพสมรสของประชากรที่ศึกษา และประชากรที่มีสถานภาพสมรสที่สมรสแล้ว

และอยู่ด้วยกัน จะมีคุณภาพชีวิตด้านต่างๆสูงกว่าประชากรที่มีสถานภาพสมรสในกลุ่มอื่นๆ การศึกษาครั้งนี้จึงต้องการศึกษาว่า สถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตกับประชากรกลุ่มอื่นๆหรือไม่ และถ้ามีความสัมพันธ์นั้นจะเป็นไปในทิศทางใด

2.2.4 โรคประจำตัว การมีโรคประจำตัวไม่ว่าจะเกิดจากพันธุกรรมหรือเกิดขึ้นจากปัจจัยอื่น ๆ ก็ย่อมที่จะมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของตนเอง เพราะหากมีโรคประจำตัวก็จะส่งผลให้สุขภาพแย่ไม่สามารถทำงาน ประกอบอาชีพ ทำการศึกษา หรือช่วยเหลือตนเองได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งเพื่อการรักษาตนเอง รวมทั้งมีโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนลดลง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความรุนแรงของโรคประจำตัวที่เป็น การขาดโรคประจำตัวจะช่วยให้ประชากรทุกเพศทุกวัยรอดพ้นจากการเจ็บป่วย มีสุขภาพแข็งแรง มีสมรรถภาพในการทำงานเชิงเศรษฐกิจเพื่อช่วยเหลือครอบครัวได้ (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และ นิภา มนูญปี จุ,2525 :110)

สุขภาพอนามัยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะความไม่มีโรคประจำตัวจะส่งผลให้มีร่างกายที่แข็งแรง จะสามารถทำกิจการต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะศึกษาเล่าเรียนก็จะศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะทำงานก็ทำงานได้ดี และหากไม่มีโรคประจำตัว ก็จะไม่เป็นที่น่ารังเกียจจากคนรอบข้างที่เกรงว่าผู้ป่วยจะเป็นพาหะนำโรค(บุญคง หันจางสิทธิ์,2540:309-310)

จากการศึกษาของ ปกรณ์ จิรัชกุล (2541) ที่ได้ทำการศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้พิการในจังหวัดพิษณุโลก พบว่า คุณภาพชีวิตโดยรวมของผู้พิการอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกอบกุล สุดสวาทดี (2541) ที่ได้ศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่พบว่าผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวจะมีระดับคุณภาพชีวิตต่ำกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีโรคประจำตัว ซึ่งการศึกษาครั้งนี้แม้จะไม่ได้เป็นการศึกษาเฉพาะประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ แต่ผู้ศึกษาต้องการทราบว่า การมีโรคประจำตัวจะมีความสัมพันธ์กับต่อระดับคุณภาพชีวิตหรือไม่ โรคประจำตัวของประชากร จึงถูกกำหนดให้เป็นตัวแปรอิสระตัวหนึ่งที่จะใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโรคประจำตัวกับระดับคุณภาพชีวิต ว่าตัวแปรโรคประจำตัวจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรหรือไม่ และถ้าส่งผลแล้ว ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในทิศทางใด

2.3 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

2.3.1 การประกอบอาชีพ อาชีพเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจ การศึกษา และสถานภาพทางสังคม รวมทั้งรายได้ที่ได้รับก็จะอยู่ในเกณฑ์ที่ดีกว่า เช่น แพทย์ วิศวกร เป็นต้น

สำหรับผู้ที่มีอาชีพอยู่ในภาคเกษตรกรรมมักจะมีศึกษาน้อย เพราะการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ จะใช้แรงงานและประสบการณ์มากกว่าความรู้ อีกทั้งอาชีพในภาคเกษตรกรรมจะได้รับผลตอบแทนที่ต่ำ (นภาพร ชโยวรรณ และ มาลินี วงษ์สิทธิ์, 2532 :3) จากการศึกษาของมัลลิกา จินาคำ (2541) เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความแตกต่างของระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในเขตภาคเหนือ” พบว่า การประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต โดยกลุ่มอาชีพในภาคเกษตรกรรมจะมีระดับคุณภาพชีวิตต่ำที่สุด เพราะมีรายได้น้อย แม้ว่าการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมในเขตภาคเหนือตอนล่างที่มีมากกว่าเขตภาคเหนือตอนบน ไม่ส่งผลให้คุณภาพชีวิตแตกต่างกัน แต่ประชากรที่ประกอบอาชีพในเขตภาคเหนือตอนล่าง ที่มีการประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมมาก มีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าประชากรในเขตภาคเหนือตอนบน ที่มีการประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมน้อย สำหรับประชากรในเขตภาคเหนือตอนล่างที่ประกอบอาชีพในภาคพาณิชยกรรมมาก จะเป็นกลุ่มที่มีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าประชากรในเขตภาคเหนือตอนบน ที่มีการประกอบอาชีพในภาคพาณิชยกรรมน้อยกว่า แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจะมีความคิดเห็นว่า การประกอบอาชีพในภาคพาณิชยกรรมจะช่วยให้ระดับคุณภาพชีวิตดีกว่าการประกอบอาชีพในภาคอื่นๆ เช่นเดียวกับการศึกษาของ ปกรณ์ วิรัชกุล(2541) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับคุณภาพชีวิตของผู้พิการจังหวัดพิษณุโลก พบว่า การประกอบอาชีพเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิต และจากการศึกษาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ซึ่งได้ศึกษาถึงคุณภาพชีวิตแบ่งเป็น ด้านความเครียด ด้านการทำงาน ด้านครอบครัว ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านในเมือง พบว่าคุณภาพชีวิตในทุกด้านยกเว้นด้านสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับอาชีพที่ประชากรประกอบอยู่ ผู้ศึกษาจึงต้องการศึกษาว่าการประกอบอาชีพจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่ศึกษาหรือไม่ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในทิศทางใด

2.3.2 รายได้ ระดับของรายได้นับเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เพราะจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียอดเงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ อีกทั้งรายได้นั้นยังสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา สาธารณูปโภค การรักษาสุขภาพ และการเลี้ยงดูส่งเสียบุตร หากประชากรมีรายได้สูงก็จะช่วยให้ได้รับสินค้าและบริการต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างพอเพียง ดังเช่นการศึกษาของจินตนา ศรีธรรมมา(2539) ที่ได้ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ พบว่ารายได้มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิต โดยประชากรตัวอย่างที่มีรายได้มากมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรตัวอย่างที่มีรายได้น้อย ซึ่ง

สอดคล้องกับการศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ซึ่งได้ศึกษาถึงคุณภาพชีวิตแบ่งเป็นด้านความเครียด ด้านการทำงาน ด้านครอบครัว ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านในเมือง พบว่าคุณภาพชีวิตโดยรวมและคุณภาพชีวิตด้านการทำงาน มีความสัมพันธ์กับรายได้ของประชากรที่ศึกษา โดยประชากรที่มีรายได้สูงกว่าจะมีคุณภาพชีวิตด้านดังกล่าวสูงกว่าประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่า การศึกษานี้จึงได้กำหนดให้รายได้เป็นตัวแปรหนึ่งที่ใช้ศึกษาว่ามีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของประชากรหรือไม่ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในทิศทางใด

2.4 ปัจจัยด้านลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

2.4.1 การศึกษา การศึกษามีผลอย่างมากในการพัฒนาสติปัญญาและความรู้ของบุคคลที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น ส่วนบุคคลที่มีความรู้ไม่ดีก็จะทำให้ได้รับความรู้ที่ดีกว่าเดิม และส่งเสริมให้เกิดการใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น สามารถนำมาประกอบอาชีพ และพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นได้ รู้จักการวางแผนล่วงหน้า การศึกษาจึงเป็นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชากรให้ดียิ่งขึ้น (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ และคณะ, 2525:110) การศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคมโดยรวมให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญงอกงามและมั่นคง (อนุศักดิ์ สมิตสันต์, 2544:4) ดังเช่นการศึกษาของศรีเสาวลักษณ์ เกียรติพิริยะ (2539) ที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบระดับคุณภาพชีวิตในกลุ่มแรงงานเด็กที่อาศัยอยู่ในจังหวัดอุดรดิตถ์ ระหว่างกลุ่มที่มีครอบครัวอพยพมาจากที่อื่นและอาศัยอยู่ในจังหวัดอยู่แล้ว พบว่า กลุ่มแรงงานอพยพจากภายนอกเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาต่ำกว่า ส่งผลให้ระดับคุณภาพชีวิตของเด็กกลุ่มนี้ต่ำกว่าเด็กที่ไม่ได้อพยพมาจากที่อื่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของมัลลิกา จินาคำ (2541) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความแตกต่างในระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในเขตภาคเหนือ พบว่าประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่าระดับการศึกษามีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมาก รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของ ราเชนทร์ คุ่มแถว (2539) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตเทศบาล อ.เมือง จ. อุบลราชธานี ด้านการใช้สติปัญญา พบว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีการศึกษาต่ำ คือระดับประถมศึกษาจะมีคุณภาพชีวิตต่ำถึงร้อยละ 100.00 กลุ่มที่มีการศึกษาระดับอนุปริญญาตรี จะมีคุณภาพชีวิตสูงร้อยละ 44.4 และกลุ่มที่มีการศึกษาสูง คือ ปริญญาตรี ก็จะมีคุณภาพชีวิตสูงถึงร้อยละ 81.8 จึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า การศึกษามีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตจริงหรือไม่ และหากส่งผลแล้วความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปในทิศทางใด

2.4.2 การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรม ประชากรที่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมจะมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มที่มีเพศ วัย อาชีพ หรือความสนใจใกล้เคียงกัน หรือแม้กระทั่งกลุ่มทางการเมือง กลุ่มทางการพัฒนา กลุ่มทางการปกครอง หรือกลุ่มเพื่อสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ จากทฤษฎีกิจกรรมเชื่อว่า ผู้ที่สามารถเข้าร่วมกลุ่มหรือชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันได้ จะทำให้มองเห็นโลกมากขึ้น ความเหงาและความซึมเศร้าลดลง ส่งผลให้ประชากรมีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นไปด้วย (Berghorn,Schafer,F.S.,Schafer, D.I.&Associates ,1981:343) จากการศึกษาของกอบกุล สุคตสวัสดิ์ (2541) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมมีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชมรมใดๆ จึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมของประชากรที่ศึกษาที่แตกต่างกัน จะมีระดับคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร และมีความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นหรือไม่เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมนั้น กับระดับคุณภาพชีวิตว่าเป็นไปในทิศทางใด

2.4.3 การมีงานอดิเรกทำ งานอดิเรกเป็นส่วนหนึ่งของการทำกิจกรรมของประชากรที่จะช่วยให้เกิดความผ่อนคลาย และจิตใจสงบเยือกเย็นลง การที่ประชากรมีเวลาว่างและรู้จักผ่อนคลาย ไม่ว่าจะเป็นการเล่นดนตรีหรือออกกำลังกาย จะช่วยให้ประชากรผลิตเฟลิน และเกิดความพึงพอใจในการที่ได้ทำในสิ่งที่ตนเองชอบ รวมทั้งอาจจะก่อให้เกิดรายได้ขึ้นมา

การได้ทำงานที่ตนเองชอบ ย่อมเป็นความสนุกเท่าๆกับการเที่ยวเตร่ หรือหาความสนุกอื่น รมย์ทางอื่น และยังได้ผลของงานที่เป็นประโยชน์ด้วย ฉะนั้นงานอดิเรก นอกจากจะก่อให้เกิดชื่อเสียงแล้ว ยังป้องกันไม่ให้เราใช้เวลาไปในทางสำมะเลเทเมาหรือประพุดติเสียหาย งานอดิเรกจะให้ความสนุกรื่นรมย์แก่ชีวิตของเรา แทนการสนุกสนานอย่างอื่น และอาจจะให้ประโยชน์ด้วย (หลวงวิจิตรวาทการ,2541:170-171)

การที่ประชากรมีงานอดิเรกทำจึงส่งผลให้มีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าประชากรที่อยู่เฉย ๆ และไม่ทำอะไร จึงเป็นที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษาถึงการมีหรือไม่มีงานอดิเรกทำของประชากรที่ศึกษา จะมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตให้มีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร และมีความสัมพันธ์ระหว่างการมีหรือไม่มีงานอดิเรกทำนั้นกับคุณภาพชีวิต ที่เป็นไปในทิศทางใด

2.4.4 เขตที่อยู่อาศัย เขตที่อยู่อาศัยนั้น โดยมากแล้วมักจะแบ่งแยกตามความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคม และแหล่งงาน ในเขตเมืองย่อมที่จะได้รับความสะดวกสบายจากบริการต่าง ๆ มากกว่า ทำให้ได้รับโอกาสที่ดีกว่าทั้งทางการศึกษา

การประกอบอาชีพ รายได้ บริการสาธารณสุข และการคมนาคม ซึ่งจะส่งผลให้ประชากรที่อาศัยในเขตที่แตกต่างกันนี้ มีระดับคุณภาพชีวิตที่แตกต่างกัน จากการศึกษาของปรกรณ์ วิรัชกุล (2541) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดพิษณุโลก โดยวัดคุณภาพชีวิตของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 ตัวอย่างจากแบบสอบถามที่ได้สร้างขึ้น ซึ่งเน้นหนักในมิติทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการศึกษาพบว่า ระดับคุณภาพชีวิตของผู้พิการทุกด้านพบว่าประชากรตัวอย่างที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท ผู้ศึกษาจึงได้นำเขตที่อยู่อาศัยนี้ มาเป็นตัวแปรหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ว่าตัวแปรเขตที่อยู่อาศัยจะมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่ศึกษาหรือไม่ และหากมีความสัมพันธ์กันแล้วนั้น ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปในทิศทางใด

2.4.5 ลักษณะของครัวเรือน การเพิ่มขึ้นของประชากรที่มากขึ้นจนทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างความสะดวกสบายให้กับประชาชนลดลงอย่างมาก จนทำให้กระทบต่อความเป็นอยู่ของบุคคล ครอบครัว และสถานภาพในครอบครัวที่ได้เปลี่ยนจากครอบครัวขยายที่มีการพึ่งพาหาเลี้ยงชีพด้วยกัน ไปสู่การเป็นครอบครัวเดี่ยวที่ไม่ได้เน้นวิถีการผลิตแบบเกษตรกรรม ซึ่งจะพบมากในเขตเมือง ซึ่ง พิชิต พิทักษ์เทพสมบัติและวิรัชสิทธิ์ สิทธิไตรย์ (2533:103) ได้กล่าวถึงงานของ W.J. Goode ที่ได้เสนอว่า “ประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวและความเป็นเมือง (Urbanization) และการทำให้เกิดเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) จนเป็นสาเหตุสำคัญในการแตกสลายของครอบครัวขยาย เพราะแต่เดิมการตัดสินใจทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม จะเป็นการช่วยเหลือกันในครัวเรือนที่มีหลายครอบครัวที่เรียกว่าครอบครัวขยาย ดังนั้นจึงพบว่า ครอบครัวขยาย จะมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับสูง และสมาชิกต่างก็รู้สึกถึงความ เป็นครอบครัวเดียวกัน ด้วยความใกล้ชิดผูกพันกันจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกปลอดภัย ต่างจากครอบครัวเดี่ยวที่มักจะมีลักษณะความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเท่านั้น ทำให้สมาชิกรู้สึกอ้างว้าง โดดเดี่ยวและขาดที่พึ่งยามประสบปัญหา” ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะทำการศึกษาถึงความแตกต่างของระดับคุณภาพชีวิตของประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนทั้งสองประเภท ว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ และถ้ามีความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปในทิศทางใด

2.4.6 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในลักษณะของการเพิ่มขึ้นของสมาชิกในครอบครัวคือการมีบุตรหรือมีผู้อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น จะเกิดผลกระทบต่อภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะสมาชิกในครอบครัวจะต้องใช้เวลาและเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูสมาชิกที่เพิ่มขึ้นใหม่ จนกว่าสมาชิกเหล่านั้นจะสามารถเลี้ยงดูตนเองได้

ดังเช่นการศึกษาของ กอบกุล สุดสวาทดี (2541) พบว่า ผู้สูงอายุที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 2-3 คน จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีระดับคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าผู้สูงอายุที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากกว่า หรือน้อยกว่าจำนวนดังกล่าว การศึกษาครั้งนี้จึงต้องการทดสอบว่าลักษณะของครอบครัว เป็นตัวแปรหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในกลุ่มอื่นๆ หรือไม่ และถ้ามีความสัมพันธ์เกิดขึ้นแล้ว ความสัมพันธ์นั้นเป็นไปในทิศทางใด และยังสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ว่า นอกจากลักษณะของครัวเรือนแล้วจำนวนสมาชิกจะยังมีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตหรือไม่อีกตัวแปรหนึ่ง

กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากทฤษฎี แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้สรุปเป็นแนวคิดในการแสวงหาคำตอบให้ปัญหาของการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรในอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น” ได้ว่า

1. ตัวชี้วัดระดับคุณภาพชีวิต ผู้ศึกษาได้ใช้นิยามเชิงปฏิบัติการของโครงการวิจัย “การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม” ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต, แนวคิดการพัฒนายั่งยืน, แนวคิดการพึ่งพาตนเอง, แนวคิดองค์กรประชาชน, แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดความเสมอภาคและเท่าเทียม

โดยการประเมินระดับคุณภาพชีวิตของประชากรจากตัวชี้วัดที่ได้พัฒนาขึ้นมานั้น จะทำการสร้างแบบสอบถามเพื่อให้ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทำการประเมินด้วยตนเอง และตัวชี้วัดที่ถูกพัฒนาขึ้นมา จะเป็นตัวชี้วัดในระดับผลลัพธ์ (Effect/Outcome) ซึ่งเป็น “ผลประโยชน์ที่โครงการต้องการให้บรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์” (วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์, สุริยา วีรวงศ์, 2545:45) ซึ่งจะเป็นการบอกถึงกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเปลี่ยนพฤติกรรมและบอกถึงผลประโยชน์ที่กลุ่มเป้าหมายจะได้รับในแง่ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ระดับของการสร้างตัวชี้วัดระดับคุณภาพชีวิต

ระดับปัจจัย (Inputs)	บริการทางการศึกษาของภาครัฐ
ระดับกิจกรรมกระบวนการ (Activities and Process)	การเรียนการสอนของ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้น
ระดับผลผลิต (Outputs)	นักเรียนนักศึกษาได้รับการเรียนการสอนจาก โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้น
ระดับผลลัพธ์ (Effects and Outcomes)	ผู้สำเร็จการศึกษาสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ ให้เกิดประโยชน์ได้

การศึกษาถึงมาตรฐานวัดระดับคุณภาพชีวิตในระดับผลลัพธ์นั้น ผู้ศึกษาได้ใช้นิยามของแนวคิดต่างๆ ร่วมกับนิยามเชิงปฏิบัติการของโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม” เพื่อพัฒนาเป็นมาตรวัดที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้จำนวน 20 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย

- ความเพียงพอของอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนของท่าน
- รายได้เฉลี่ยของท่านเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับช่วงปีที่ผ่านมา
- การศึกษาที่ท่านได้รับสอดคล้องกับชีวิตประจำวัน
- การศึกษาที่ท่านได้รับสอดคล้องกับการประกอบอาชีพ
- ท่านแสวงหาความรู้จากสื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่ไม่ได้เป็นการเรียนในระบบโรงเรียนเป็นประจำ
- ท่านมีสุขภาพกายที่แข็งแรงสมบูรณ์
- ท่านมีสุขภาพจิตที่เข้มแข็งอยู่เสมอ
- ท่านอยู่ในชุมชนที่ห่างไกลจากมลพิษ
- ท่านมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
- ท่านได้รับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากคนในชุมชน
- เพื่อนบ้านของท่านมีความเป็นมิตรน่าคบหา
- ท่านร่วมทำนุบำรุงศาสนาและเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาเป็นประจำ
- ท่านมีอิสระในการรับสื่อและข่าวสาร
- สื่อมวลชนนำเสนอความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ให้กับท่านได้

- ท่านไม่ถูกปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง
- ท่านไม่ถูกปิดกั้นเสรีภาพในการตรวจสอบการทำงานของข้าราชการและนักการเมือง
- ท่านเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์
- ครอบครัวของท่านเป็นที่พึงพอใจที่ดีแหล่งหนึ่ง
- ครอบครัวของท่านมีปัญหาให้ยุ่งยากเป็นประจำ
- ครอบครัวของท่านรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนอย่างเต็มที่

2. คุณภาพชีวิตที่ดี เป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศในทุกระดับ เพราะบุคคลที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีจะส่งผลต่อการสร้างประเทศที่มีคุณภาพ เพราะบุคคลเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคม การดำรงชีวิตอย่างปกติสุขของบุคคลและมีความพึงพอใจในทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม จะช่วยให้บุคคลเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความมั่นคงของประเทศ ซึ่งการมีคุณภาพชีวิตที่ดีไม่สามารถถูกตอบสนองได้โดยการใช้ปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงอย่างเดียว เนื่องจากแต่ละปัจจัยก็มีข้อจำกัดและประโยชน์ที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้นความสำคัญของปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากรจึงอยู่ที่ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีประกอบด้วยปัจจัยสำคัญประการใดบ้าง

4. ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สรุปปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากร โดยแสดงความสัมพันธ์ดังกรอบแนวคิด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ลักษณะทางประชากร

- เพศ
- อายุ
- สถานภาพสมรส
- โรคประจำตัว

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

- การประกอบอาชีพหลัก
- การประกอบอาชีพเสริม
- รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน
- รายได้เฉลี่ยต่อเดือน
- ความเพียงพอของรายได้

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

- การศึกษา
- การเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรม
- การมีงานอดิเรกทำ
- เขตที่อยู่อาศัย
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- ลักษณะของครัวเรือน

ระดับคุณภาพชีวิตของประชากร

บริการต่างๆ ที่ได้รับ

- ด้านการศึกษา
- ด้านเศรษฐกิจ
- ด้านสาธารณสุข
- ด้านสื่อสารมวลชน
- ด้านโครงสร้างพื้นฐาน
และสิ่งแวดล้อม

สมมติฐานในการศึกษา

จากทฤษฎี แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อสรุปในการแสวงหาคำตอบให้กับปัญหาในการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของประชากร ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้สรุปสมมติฐานของการศึกษาไว้ดังนี้

1. ประชากรเพศชาย น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรเพศหญิง
2. ประชากรที่มีอายุน้อยกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีอายุมากกว่า
3. ประชากรที่มีสถานภาพสมรสอยู่ด้วยกัน น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีสถานภาพสมรส โสด หม้าย หย่า ร้าง หรือแยกกันอยู่
4. ประชากรที่ไม่มีโรคประจำตัว น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีโรคประจำตัว
5. ประชากรที่ประกอบอาชีพที่รับราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคเกษตรกรรม พนักงานบริษัทเอกชน รับจ้าง ค้าขาย นักเรียน/นักศึกษาและว่างงาน
6. ประชากรที่ประกอบอาชีพเสริม น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเสริม
7. ประชากรที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครัวเรือนสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่า
8. ประชากรที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่า
9. ประชากรที่มีความเพียงพอของรายได้กับการใช้จ่ายในแต่ละเดือน น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายในแต่ละเดือน
10. ประชากรที่มีการศึกษาสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่มีการศึกษาต่ำกว่า
11. ประชากรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรม น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ไม่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มหรือชมรมใดๆ
12. ประชากรที่มีงานอดิเรก น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ไม่มีงานอดิเรก
13. ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท

14. ประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนแบบเดี่ยว น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนแบบขยาย
15. ประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมากกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตที่สูงกว่าประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกน้อยกว่า
16. ประชากรที่ได้รับบริการด้านการศึกษาสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ได้รับบริการด้านการศึกษาต่ำกว่า
17. ประชากรที่ได้รับบริการด้านเศรษฐกิจสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ได้รับบริการด้านเศรษฐกิจต่ำกว่า
18. ประชากรที่ได้รับบริการด้านสาธารณสุขสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ได้รับบริการด้านสาธารณสุขต่ำกว่า
19. ประชากรที่ได้รับบริการด้านสื่อสารมวลชนสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ได้รับบริการด้านสื่อสารมวลชนต่ำกว่า
20. ประชากรที่ได้รับบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมสูงกว่า น่าจะมีระดับคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชากรที่ได้รับบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อมต่ำกว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย